

Araştırma Makalesi / Research Paper

AZERBAYCAN ALFABESİNİN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ: ARAP ALFABESİNDEN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE AZERBAYCAN BASINI (*YENİ YOL, YENİ FİKİR, IŞIK YOL GAZETELERİ*)

Ziyafet GASIMOVA*

Öz

Bu çalışmada henüz her yönüyle incelenmemiş olan Azerbaycan alfabesinin tarihî gelişim sürecini ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinde Azerbaycan basını ele alınmıştır.

Müslüman Türkler arasında ilk defa Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş yapan Azerbaycan Türkleri, Türk dünyasında Latin alfabesinin benimsenmesinin öncüsü olmuştur. Bu zamana kadar ancak genel çerçevede değerlendirilmiş olan Azerbaycan basınıının bu süreçte oynadığı role ışık tutacak şekilde 1922-1929 döneminin yakından bir değerlendirmesini yapmak çalışmamızın hedefini oluşturmuştur.

Çalışmanın yapılmasında esas amaç 1922 yılına kadar Azerbaycan'daki alfabe sorununu tespit etmek, 1922-1929 yılları arası Azerbaycan basın kaynaklarından yola çıkılarak Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecini değerlendirmek ve bu geçiş sürecinde Azerbaycan basınıının faaliyetini araştırmaktan ibarettir. Bunlara paralel olarak Kafkasya'da (Türklerin yaşadığı bölgelerde) ve Türk dünyasında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş ve ortak alfabe sorunu incelenmiştir. Çalışmada genellikle, 1922-1929 yılları arası Azerbaycan'da basılan dergi ve gazetelerden başlıca *Yeni Yol*, *Işık Yol* ve *Yeni Fikir* gazeteleri kaynak

Geliş Tarihi/ Date Applied: 21.12.2020

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 07.02.2021

Makalenin Künyesi: Gasimova, Z. (2021). "Azerbaycan Alfabetinin Tarihi Gelişim Süreci: Arap Alfabetinden Latin Alfabetine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Basını (*Yeni Yol, Yeni Fikir, Işık Yol Gazeteleri*)". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 35-60.

DOI: 10.24155/tdk.2021.156

* Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Slavyan Üniversitesi, Azerbaycan Dili ve Onun Tedrisi Metodikası Bölümü, Türk Araştırmaları Tedris-Kültür Merkezi Müdürü, decel2002@yahoo.com. Bakü, Azerbaycan.

ORCID: 0000-0002-6579-5110

alınıp taranmıştır. Bu gazeteler amaçları, dil özellikleri, faaliyetleri bakımından değerlendirilmiştir.

19. yüzyıl sonlarında başlayıp 20. yüzyılda ivme kazanan siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelerin çalkantılı bir yer ve döneminde yer alan alfabe değişikliği içinde Azerbaycan basını, bu değişimden etkilenen ve aynı zamanda bu değişim sürecini etkileyip hızlandıran bir etken olmuştur.

Anahtar sözcükler: Arap alfabesi, Latin alfabesi, *Yeni Yol, Işık Yol, Yeni Fikir*; Azerbaycan basını.

The Historical Development Process of the Azerbaijani Alphabet: The Transition Process from the Arabic Alphabet to the Latin Alphabet in Azerbaijani Press (the Newspapers as *Yeni Yol, Yeni Fikir, Işık Yol*)

Abstract

The issues of historical development process of Azerbaijani alphabet, which is not yet examined thoroughly, and the transition process from the Arabic alphabet to the Latin alphabet in Azerbaijani press are discussed in this study.

The Azerbaijani Turks, the first to accomplish the transition from the Arabic Alphabet to the Latin alphabet among all Muslim Turks, have pioneered in the Turkish world for the recognition of the Latin alphabet. The aim of this study is to make a close-up evaluation of the 1922-1929 period, and to shed light on the role of the Azerbaijani Press in this process that has only been examined in a general outline until today.

The main objectives of this study are to determine the alphabet problem in Azerbaijan up until 1922; to evaluate the transition process from the Arabic alphabet to the Latin alphabet based on the information obtained from the Azerbaijani press of that period and to investigate the activities of the Azerbaijani press during the transition process. Similarly, the transition process and the issue of a shared alphabet in Caucasia (the regions where Turks live) and in the Turkish world is studied. In the study, the magazines and newspapers that were published in Azerbaijan between 1922 and 1929 in general, and mainly the newspapers *Yeni Yol, Işık Yol* and *Yeni Fikir* are taken as the main resources and scanned. These newspapers are evaluated with respect to their objectives, language characteristics, and activities.

The conclusion of the study may be summarized as, the Azerbaijani press within the transition process of the alphabet which started at the end of the 19th century and accelerated at the beginning of the 20th century, within a turbulent place and period of political, social and cultural development became a figure affected by this change, however was an effective and accelerating figure in the transition process also.

Keywords: Arabic alphabet, Latin alphabet, *Yeni Yol*, *Ishik Yol*, *Yeni Fikir*, Azerbaijani press.

1. Giriş

Azerbaycan’da 1922 yılına kadar görülen alfabe tartışmalarının temelinde, Arap alfabesinin Azerbaycan halkının eğitimindeki başarısızlık faktörü ve kültürün inkişafında engel teşkil edici bir unsur olarak görülmesi yatmaktadır. Alfabeyle karşı bir diğer tepkinin sebebi de alfabenin öğrenilmesindeki zorluktu. Azerbaycan’ın XX. yüzyıla kadar eğitim seviyesi çok düşük kalmıştır. Arap alfabesindeki noksanları şairler görmüş fakat XIX. yüzyıla kadar tepki göstermemişlerdir.

Azerbaycan’da Arap alfabesi sorununu ilk olarak ünlü yazar ve düşünür M. F. Ahundov çözmeye çalışmıştır. Yani bilimsel anlamda Arap alfabesine ilk karşı çıkış Ahundov’dan gelmiştir.

Ahundov’un yeni alfabeyle ilgili faaliyeti üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşamada Ahundov Arap alfabesinin yazı biçimine dokunmadan yalnız telaffuz edilen fakat yazılmayan ünlüler için işaretler yapmış, bu işaretlerin harflerle birlikte yazılmasını ve sessiz harflerdeki bütün noktaların atılmasını teklif etmiştir. Harflerin altından ve üstünden noktaların atılması konusunda ise, birbirinden yalnız noktalarla ayrılan harfler için yeni biçimler bulmuştur.

İkinci aşamada Arap alfabesinden noktaların atılması ve kelimelerdeki bütün ünlülerin yazılması ile birlikte, harflerin ayrı yazılmasını da teklif etmiştir. Çünkü Arap alfabesinde harflerin bitişik yazılması ile her bir harfin kelimenin başında, ortasında ve sonunda gelmesine bağlı olarak üç şekil ortaya çıkar. O harfin ayrı yazılışını da buna eklersek, her harfin dört biçimi oluşur. Bu da alfabe öğretimini zorlaştıran bir etkidir.

Üçüncü aşamada ise Ahundov alfabenin ıslahını değil, değiştirilmesini teklif etmiştir. Ahundov, harflerin Latin alfabesi esasına göre değiştirilmesini, bütün ünlülerin alfabe sırasına dâhil edilmesini ve yazının soldan sağa yazılmasını istemiştir (M. F. Ahundov, 1988: 56-211).

Ahundov’un Azerbaycan Millî İlimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Özel Arşivlerin Tetkiki Şubesinde iki numaralı fontta korunan Arap alfabesi ile ilgili mektuplarına dikkat edildiğinde yazarın bu konuda da oldukça çaba gösterdiğini görmekteyiz. Ahundov’un arşivde korunan belgeleri alfabe projeleri (Yeni Elifba Layihesinden Numuneler, 1957), alfabe tartışmaları (Yeni Elifba Haggında Mübahisenin Tesviri, 1957) bu konuda önemli şahıslarla mektuplaşmalarından oluşmaktadır.

2. 1922 Yılına Kadar Azerbaycan Basınında Alfabe Sorunu

XX. yüzyılın başlarında alfabe konusu Azerbaycan basınında tartışmalara yol açmıştır. 1903 yılında Bakü’de Memmedağa Şahtahtinski’nin yayımladığı *Şergi Rus* (Doğu Rus) gazetesinde alfabe konusu ciddi boyutlarda müzakere edilmiştir. Gazete sayfalarında, Arap alfabesinin dilimizin ses bilgisine uyum sağlamadığı belirtilerek “Kullandığımız Arap alfabesi ile başka dillerin ve belki Türk dilimizin sözlerinin bile hakiki telaffuzunu göstermek mümkün değil. Yabancı adlar veya az kullanılan, herkese belli olmayan Türk kelimeler ise tabii olarak bir anda yazılacaktır. O yüzden aşağıdaki yazıyı asıl telaffuzunu göstermek istediğimiz kelimeler için ortaya koyduk.” (MAD I, 1978: 39) cümleleri ile Şahtahtinski’nin düzenlediği yeni alfabe projesinden bahsediliyordu. Bunun yanında, gazetenin sayılarından da anlaşıldığı üzere bu alfabede ünlüler ve hareketler yerine rakamlar teklif edilmektedir ve rakamlar için ise Rus ve Arap rakamlarının ters yazılış biçimi gösterilmiştir (MAD I, 1978: 40). Bu alfabe yazıyı daha da zorlaştırdığından taraftar toplayamamıştı.

1917 yılına kadar devam edilen alfabe ıslahatları sonuçsuz kalmıştır. 1917 yılında Ekim Devrimi’nden sonra durum biraz değişmeye başlamış, öğretmenler Arap alfabesinin kullanılmasındaki zorluğa karşı çıkarak toplantılar yapmışlar. 17 Haziran 1919 tarihli bu amaçla yapılan toplantılardan biri olmuştur. Burada alfabe projeleri müzakere edilmiş ve belirli bir sonuca ulaşmak için Maarif Bakanlığı yanında Hamitbey, Şahtahtinski, S. M. Genizade, Reşitbey Efendiyev, Mahmutbeyov ve başkalarından ibaret hükümet komisyonu oluşturulmuş, komisyona sunulan projelerden Abdullabey Efendizade’nin projesi kabul edilmiş ve yayımlanmıştır (MAD I, 1978: 40). Fakat o günkü içtimai ve siyasi yapı buna müsaade etmemiş ve Ekim Devrimi sonrası Azerbaycan’da bu konu tekrar gündeme gelmiştir.

1920 yılında alfabe konusunda ortaya çıkan görüşler daha da çoğalmış ve *Kommunist* gazetesi etrafında alfabe tartışmaları başlamıştır.

Bu görüşler dörde ayrılmıştır: Bunlardan birincisi Arap alfabesinin kalmasını, ikincisi Arap alfabesinin ıslahını, üçüncüsü Latin alfabesi esasında yeni alfabe, dördüncüsü Rus alfabesi esasında yeni alfabe, Arap alfabesinin ıslahı görüşleri gündemde kalmıştır.

3. 1922 Yılı ve Sonrası Azerbaycan Basınında Alfabe Sorunu

Azerbaycan ve genel Türk tarihine bir bütün olarak bakıldığında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci önemli bir yere sahiptir. Çünkü yüzyılların alfabesi olarak kullanılan Arap alfabesi, Latin alfabesinin desteklenmesi sonucu ortadan kalkmıştır. Bu alfabe reformunun öncüsü olan

Azerbaycan basını ise daha sonra diğer Türk topluluklarını da etkilemiştir. İlk defa 1922 yılında Latin alfabesi ile Azerbaycan'da yayımlanan *Yeni Yol* gazetesi Arap alfabesinin sürdürülmesi taraftarı dinî çevre ve diğer etkilere uzak kalarak yenilik taraftarı bir çizgi benimsemiştir. Daha sonra bu gazetenin görüşlerini destekleyen diğer gazete ve dergiler bu yeniliğin peşinden gitmişlerdir.

3.1. *Yeni Yol* Gazetesi

1922 yılında bir grup Azerbaycanlı aydın tarafından Bakü'de seçilen Yeni Türk Alfabe Komitesi hazırladığı yeni alfabeği Tiflis'te döktürdükten sonra ilk iş olarak Bakü'de *Yeni Yol* adlı Türkçe haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Bu gazete Azerbaycan'da Latin alfabesi ile yayımlanan ilk Türk gazetesiydi. İlk sayısı 21 Eylül 1922 tarihinde Cuma günü çıkmıştır. *Yeni Yol*, Bakü'de Birinci Hükümet Matbaasında basılıyordu. "Haftalık, edebî, içtimai, bitaraf Türk gazetesi" olan *Yeni Yol* 27x35 cm boyutunda, dört sayfalık idi. Gazetenin idari merkezi "Zavedenski 12" adresi ile gösteriliyordu (Şimşir, 1992: 98-100).

Yeni Yol 1924 yılı sonuna kadar haftalık, 1925 yılından itibaren ise günlük olarak yayımlanmıştır. Yeni Türk Alfabe Komitesinin yayın organı olarak faaliyet gösteren gazete daha sonra Azerbaycan Komünist Partisi Merkezî Komitesinin yayın organı olmuştur. Son sayısı 28 Şubat 1939 yılında basılmıştır. C. Memmedguluzade, B. Behramov, T. Hüseyinov, M. S. Ordubadi, A. Rızaguluzade, G. Memmedli, H. Şahgeldiyev gazeteye redaktörlük yapmışlar (ASE, 1981: 114). Ünlü Azerbaycan gazetecisi G. Memmedli'nin Azerbaycan Millî İlimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Özel Arşivlerin Tetkiki şubesinde korunan otobiyografisinde de redaktörlük yaptığı gazeteler içinde *Yeni Yol* gazetesinin ismi de belirtilmektedir (Avtobiografiya, 31/1-27) 1922 yılında 27x35 cm. boyutunda yayımlanan gazete daha sonra 43x64 cm. boyutunda basılmıştır. *Yeni Yol* gazetesinin yapısında daha sonraki yıllarda değişiklikler oluşmuştur. Gazetenin 1922 yılında basılan sayılarında eski alfabe ile yayımlanan yazılara da yer verilmiştir.

Yeni alfabenin tanınması ve uygulanması yönünde yapılan çalışmalar gazetenin başlıca amacını oluşturuyordu. Yeni alfabe uygulamaya tamamen geçtikten sonra *Yeni Yol* Bakü şehri gazetesi olarak esasen petrol sanayisi işçilerinin çalışma iyileştirme meselelerini ortaya çıkarmaya hizmet etmiştir (ASE, 1981: 114).

İlk başta yeni alfabenin kabulü yolunda Yeni Alfabe Komitesinin yayın organı olarak çalışmalar yürüten gazete, daha sonra yayın faaliyetini genişleterek siyasi, ilmî, teknik, ekonomik, kültürel ve dünya haberlerine

de yer vermiştir. Gazete, daha çok eğitimsiz işçi ve köylüler arasında faaliyetini sürdürme amacı gütmüş ve “işçi ve köylü gazetesi” olarak tanınmıştır. Toplumun bu kesiminde propaganda faaliyetlerinde başarılı olmuş ve takdir edilmiştir.

Gazete, sadece propaganda değil, Kafkasya ve Türk dünyasında yeni alfabenin durumunu ve karşılaştığı sorunları aktararak yayımlanma amacını ortaya koymuştur. Hemen her sayısında rastladığımız yeni alfabe propagandası sadece düz yazılarla değil, alfabeye hasredilen şiirlerle de yapılıyordu.

1922 yılından başlayarak 1929 yılına kadar genellikle yeni alfabeden bahseden gazete bunun yanında farklı konular üzerinde de çalışmıştır. 1925 yılında, gazetede bilgilerden hareketle alfabeye, dile, edebiyata, bilime, fenne ve halkın durumuna bağlı açık bir dilde yazılmış makaleleri kabul etmekteydi (*Yeni Yol*, 9.01.1925; 27.01.1925).

1926 yılına kadar Azerbaycan ve Kafkasya’daki alfabe çalışmalarına yer ayıran gazete Bakü Türkoloji Kurultayı’ndan sonra Türk topluluklarında yeni alfabeyle ilgili gelişmelere de önem vermiştir. Bilhassa, Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin faaliyeti ve Türkiye’deki yeni alfabe çalışmaları bu önemli gelişmelere dâhildi. Daha çok yeni alfabenin başarısını anlatan gazete Bakü Türkoloji Kurultayı’ndaki temsilciler tarafından tenkit edilmiş, alfabe hususunda tartışmalı konulara ağırlık vermesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan dolayı gazetede “Alfabenin Gidişatı” sütunu kapatılmış ve 16. Bakü Konferansı’nda alınan karara göre tekrar “Yeni Alfabe Cephesinde” adlı yeni bir sütun açılmıştır (Şerkli, 13.02.1927). Bu açılan sütundan sonra yeni alfabe ile ilgili tartışmalı konulara da yer verilmiştir.

1928 yılında yeni alfabe meselesiyle ilgili yazılar daha da çoğalmıştır. Gazetede yeni alfabe kurslarındaki problemler daha çok incelenmiştir (Sebri, 27.11.1928: 4). Yeni alfabenin altıncı yıl dönümünde (Yubile Komisyonu, 22.07.1928: 2) Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesinin kararları (Ağamalıoğlu, Musabeyof, Mehemmedof, 22.07.1928: 1) bu yılın en önemli konuları idi.

Yeni Yol alfabe kurslarında okuma yazmayı öğrenenlerin hatıralarını yayımlamayı bir propaganda vasıtası olarak kullanmıştır. Yeni alfabeyle öğrenenlerin hepsi de gazeteye abone olduklarını belirtiyorlardı. Gazetede yayımlanan “Yeni Alfabeyle Okuma ve Yazmayı Öğrenen İşçilerin Hatıraları” (“Yeni elifba ile savadlanmış işçilerin xatireleri”, 22.07.1928, 23.07.1928) yazısı da denilenlere bir örnektir.

Gazete işçilerin bu başarısını sağladığı için şiirlerle takdir ediliyordu.

*Kalmıştı elmsiz Türk işçileri
Ona yol gösteren asan sen oldun
Getmezdi savadlanıb ireli
Yeni yola onu atan sen oldun
Lâtin harfîn benimsedik indi biz
Arap harfî çökdü gabağında diz
İki yüz min savadlanmış saldı iz
Yol açıldı onu açan sen oldun (Zeki, 22.07.1928)!*

1929 yılından başlayarak Azerbaycan'ın artık yeni alfabeyle geçmesi yani Arap alfabesinin uygulamadan kesin olarak kaldırılması ile birlikte yeni alfabeyle ilgili yayınlar da azalmıştır.

Yeni Yol' da Türk topluluklarında yeni alfabe meselesi ile ilgili konular 1926 yılında 1. Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra çoğalmıştır. Bunun sebebi kurultayın Türk topluluklarında ortak alfabe kullanma kararıydı.

1922 yılından itibaren o dönemin Azerbaycan Türkçesiyle basılan *Yeni Yolu* şimdiki Azerbaycan Türkçesi ile karşılaştırdığımızda bazı fonetik ve morfolojik değişimleri görebiliyoruz.

Diğer gazetelerde olduğu gibi bu gazetede de art damak [k] harfinin bulunduğu bazı kelimelerde [k], [q] ya da [x] harflerine dönüşmüştür: *kıymeti*→*qıyməti*, *kapanmış*→*qapanmış*, *kesti*→*qəsdi*, *akıntıda*→*axıntıda*, *mükessir*→*müqəssir*, *kaytasında*→*qaydasında*, *kolçomak*→*qolçomaq* gibi. Gazete sözü hem *kezete* hem de *gezete* biçimlerinde yayımlanmıştır. Bunun dışında bazı ünlü ve ünsüz değişiklikler de mevcuttur: *dekebir*→*dekabr*, *siyahıye*→*siyahıya*, *elemeye*→*etməyə*, *nüktelerinde*→*nöqtələrində*, *barabarında*→*bərabərində*, *inkılap*→*inqilab*, *ziyada*→*ziyədə*, *sentebir*→*sentiyabr*, *ilâve*→*əlavə*, *müessese*→*müəssisə* gibi. Şimdi kelimesi ise *imdi*, *indi* biçimleriyle yayımlanmıştır.

1922 yılından başlayarak yayımlanan gazetede fillerden sonra gelen *-dür* eki sadece bir biçimde ve ayrı yazılmaktaydı. 1925 yılında bu biçime *-dır*, *-dir*, *dur* biçimleri fiile bitişik yazılarak eklenmiştir. Bu hususa Azerbaycan basınında sık sık rastlanır. *Verecek dür*, *görülecek dür*, *kazanmada dür*, *getmiş dür*, *lazım dür* şekli yanında *verecedir*, *görülecekdir*, *getmişdir*, *lazımdır* şekli de kullanılmıştır. 1927 yılından başlayarak sadece *verecedir*, *görülecekdir* biçimleri kullanılmıştır. *-dık* eki ise şimdiki Azerbaycan Türkçesinde *-dıq* olmuştur. *Çalışdık* şekli *çalışdıq* şekline dönüşmüştür.

Gazetede geçmekte olan *kontor*, *telegraf*, *plenum*, *komite*, *materyalist*, *teknikom*, *traktor*, *proje* gibi kelimeler Azerbaycan'da bilim, kültür, teknoloji, tarihî olayların gelişmesi sonucu Azerbaycan Türkçesine geçmiş ve

büyük bir çoğunluğu hâlâ kullanılmaktadır. Fakat gazetede geçen *nahiye*, *hurufat*, *keza*, *müsamere*, *firke*, *yavuk*, *kargüzarlık* gibi sözlerin şimdiki Azerbaycan Türkçesinde bir kısmı kullanılmaktadır. *Yeni Yol*'da geçen bazı kelimeler ise şimdiki Azerbaycan Türkçesinde kullanılmamasına rağmen Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu durumla diğer gazetelerde de karşılaşmıştır.

Yeni Yol genellikle toplumun işçi ve köylü kesimin gazetesi olduğundan açık ve sade dili tercih etmiştir. Arap ve Farsça terkiplere yer verilmiştir. Gazeteden bahseden *Yeni Fikir*, *Yeni Yol*'un sade dili ve işçi ve köylülerin hayatından, ihtiyaç ve arzularından haber veren yazılarıyla bütün Kafkasya'da rağbet gördüğünü belirtmiştir (Saf, 1925).

Ağamalıoğlu ise *Yeni Yol* muhabirlerine dair bazı muhabirlerin makalelerinde Arap-Fars kelimelerinden istifade etmelerini eleştirmiş, konuştukları gibi yazmaları gerektiğini ifade etmiştir. (Yoldaş Ağamalıoğlu, “*Yeni Yol* Mühabirleri İclasında”, 1925).

17 yıl faaliyet gösteren *Yeni Yol* gazetesi Azerbaycan basın tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Gazetenin faaliyeti iki aşamadan oluşuyordu. Birinci aşamada Yeni Türk Alfabetesine yönelik çalışmalar, ikinci aşamada ise petrol sanayisi işçilerinin iş durumunu iyileştirme konuları yer almaktaydı.

Abone fiyatlarından da belli olduğu gibi önceleri sadece Azerbaycan'da okunan gazete belli bir süre sonra Türklerin buldukları diğer cumhuriyetlerde ve yurt dışında okunmuştur.

Azerbaycan'da Arap alfabetesinden Latin alfabetesine geçiş sürecinde yapılan çalışmaları düzenli olarak aktaran *Yeni Yol* gazetesi 1928 yılının yaz aylarında sekiz bin, sonbaharda ise 10 bin tiraja ulaşmıştır (Ağzade, 22.07.1928: 3).

Yeni Yol uzun süreli yayımlandığından gazetede çalışan muhabirlerin sayısı da az değildi. Yeni alfabeden bahseden, propagandasını yapan Henife Sultanof, E. Nezmi, H. Kişli, Sadıqzade, Bakü Yeni Türk Alfabe Komitesi Başkanı Ağamalıoğlu, Yasemen Eliyeva, B. Ahundzade, Ramanzade, E. Muhtarzade, M. Kelenterli, H. Mirzede, İbrahim Elizade, H. Mehdi Celil Memmedguluzade gibi muhabir ve yazarların Azerbaycan basınında hizmetleri de büyüktür. Ünlü Azerbaycan yazarı Celil Memmedguluzade'nin Azerbaycan Millî İlimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Özel Arşivlerin Tetkiki şubesindeki arşivinde 10 Temmuz 1923 tarihine ait Latin alfabetesiyle korunan bir belgede muhabirlik etmesi için *Yeni Yol* gazetesi tarafından verildiği anlaşılmaktadır (Vesike, 1923: 1).

Yeni Yol diğer gazetelere nazaran uzun süre yayımlanmasından kaynaklanarak yeni alfabe çalışmalarını sonuna kadar izlemiş ve yardımcı ol-

muştur. Azerbaycan’da on yedi yıllık geçmişe sahip olan gazete üstlendiği görevi gereğince yapmaya çalışmıştır.

3.2. *Yeni Fikir* Gazetesi

Yeni Fikir ilk sayısıyla 21 Ocak 1922 tarihinde Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin haftalık yayın organı olarak neşre başlamıştır. Daha sonra 15 Ocak 1923 tarihinden itibaren Kafkasya Federasyonu Merkez Yürütme Komitesi Halk Komiserler Şûrasının yayın organı olarak Tiflis’te günlük yayımlanmıştır. Son sayısı (1392) 31 Mayıs 1927 yılında neşredilmiştir. Hasan Sebri, Büyükağa Talıblı, Dağlı Resulzade, Hüseyinov, Rzagulu Necefov redaktörlüğünü yapmıştır (ASE, 1981: 117).

1922 yılından itibaren Arap alfabesi ile yayımlanan *Yeni Fikir* gazetesi 1924 yılında yeni alfabe kampanyasına katılarak bir sayısının sadece bir sayfasında yeni Türk harfleriyle *Işık Yol* isminde bir gazete neşretti (“Tiflisle yeni türk elifbasının komitesi, komite nece teşkil oldu”, 18.03.1924: 1). Daha sonra gazetede yeni alfabe sütunu açıldı ve bu sütuna “Yeni Alfabe Cephesinde” ismi verildi. 1925 yılında iki, 1926 yılında da üç sütun hâlinde yayımlandı. 1927 yılında ise gazetenin bir sayfası tamamen Yeni Türk Alfabesiyle basılıyordu.

1925 yılında sütunun ismi büyük puntolarla veriliyordu. 1926 yılında ise bu isim sütundan kaldırılmış ve bir sütun daha eklenmişti. 1927 yılında ilk sayfası tamamen yeni alfabe ile yayımlanan gazete altı sütundan oluşmaktaydı. Büyük ve koyu puntolarla yazılmış gazete isminin yukarısında “Bütün ülkelerin proleterleri birleşin.” sloganı, gazetenin tarihi ve sayısı, altında “gündelik gazete” sözü, sağ köşesinde “beşinci devam yılı”, “Tek nüshası her yerde 5 kepiktir.”, “Kafkasya Federasyonu Merkezî Yürütme Komitesi ve Halk Komiserler Şûrasının organıdır.” cümleleri, idarenin adresi (Tiflis, Rustayeli Sokak 8, tel: 20 42) ve gazetenin abone fiyatları (bir aylık 1 manat 20 kepik, altı aylık 6 manat 50 kepik, bir yıllık 12 manat 50 kepik, işçi ve köylüler için müşterek abone aylığı 75 kepik) verilmiştir.

Yeni Fikir gazetesinin içeriği faaliyet gösterdiği 1922-27 yılları arasındaki bazı değişikliklerden oluşmaktaydı. 21 Ocak 1922’den 15 Ocak 1923 tarihine kadar Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin haftalık gazetesi olan *Yeni Fikir* bu dönemde daha çok partinin faaliyetlerinden bahsetmekteydi. 15 Ocak 1923’den 31 Mayıs 1927 tarihine kadar Kafkasya Federasyonu MYK ve Halk Komiserleri Şûrasının günlük gazetesi olan *Yeni Fikir* bu dönem içinde ise daha çok Kafkasya MYK ve Halk Komiserleri Şûrasının faaliyetini anlatmaktaydı. 1924 yılından itibaren yeni alfabe kampanyasına katılan *Yeni Fikir* gazetesi içeriğinde bazı değişiklikler ya-

pıldı. Yeni alfabe sütunlarında yayımlanan yeni alfabe ağırlıklı yazılardaki bu değişikler 1925-1927 yıllarında daha da çoğaldı.

Gazete, yeni alfabe sütunu oluşturarak faaliyet alanında bir pencere daha açmıştır. Yeni alfabeyi “işçi ve köylülerin alfabesi” (Saf, 1925: 4) olarak nitelendiren gazete bu sütunlarda yazılanların işçi ve köylülerin anlamasını sağlayacak bir biçimde yazılmasını göz önünde bulunduruyordu. Bunu hem konu, hem de dil özellikleri açısından gerçekleştirmekteydi.

Yeni alfabe sütunu esasen yeni alfabenin gidişatını aktarmayı ve propagandasını yapmayı amaçlasa da bunun yanında siyasi, iktisadi ve kültürel haberlere de yer ayırmaktaydı. Bu haberlerin gazetede yayımlanması okuyucuya her konuda bilgi kazandırmak amacını gütmüştür. Bunun yanında gazete yeni alfabeyi öğrenenlerin de bu sütunları yazılarıyla doldurmalarını istemekteydi.

Yeni Fikir yayımlandığı zaman zarfında farklı amaçlara hizmet ettiğinden değişik konular üzerinde durmuştu. Gazetede yeni alfabe sütunlarının sayısı arttıkça konu çeşitliliği de çoğalmıştır. Bu işte ise en önemli görevi gazetenin yazar ve muhabirleri üstlenmiştir. Ama gazetenin anlattığı gibi yeni alfabe ile makale yazanların bu sütunları önemsememesi *Yeni Fikir* gazetesinin okuyucuya gereken hizmeti vermemesine sebep olmuştur. Bunun diğer sebebi de yeni alfabeyle yazarların sayısının azlığı idi (Saf, 1925, S 240 (921)).

Bu hususlardan dolayı Kafkasya’da genişleyen alfabe çalışmalarının ciddi bir biçimde yeni alfabe sütunlarına yansımamasından rahatsız olan gazete, sütunların iptal edilmesini uygun görmekteydi (Saf, 1925, S 240 (921)). *Yeni Fikir*’e göre gazetenin güçlü ve keskin silahı muhabirlerin kalemidir (Gören, 1925).

1926 yılında gazetenin sütunlarının artması yaşanan bu problemin çözüldüğüne işaret etmektedir. Alfabe ağırlıklı olan bu sütunda, kazada ve köylerde yeni alfabenin gidişatı ile ilgili yazılan makale ve haberlerin yayımlanmasına öncelik tanınacağı gazetede belirtilmiştir (İdare, 1925, S 281 (962)).

Bu sütunda yayımlanan konular genel olarak üç kısımdan oluşuyordu: Birinci kısımda yeni alfabenin gidişatı (Kafkasya, Azerbaycan ve Türk dünyasında), ikinci kısımda yeni alfabenin propaganda çalışmaları, üçüncü kısımda siyasi, iktisadi, bilimsel, eğitsel ve kültürel konular yer almaktadır.

Gazetede yeni alfabe sütunlarında bahsedilen konularla ilgili şiir, fıkra ya da hikâyeler pek yayımlanmamıştır. Resmî nitelikli yeni alfabe konularıyla yeni alfabecilerin ihtiyaçlarını gidermeğe çalışmıştır.

Yeni Fikir köylü ve emekçilerden oluşan yeni alfabelilere destek verecek yeni alfabenin düşmanlarını tenkit ediyordu:

“Yeni alfabeyi kitle içerisinde yaymak işinde Azerbaycan halkı ciddiyetle çalışmaktadır. Bunu engellemek isteyenlerin ise, Arap alfabesi taraftarı olmakla beraber, işçi ve köylüyü baskı altında, karanlıkta tutanlar olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki bu düşmanlar emekçi ve köylünün eğitim alarak kendi hukukunu muhafaza etmesini istemezler. Bu yüzden bu kişiler Yeni alfabeyle zıt propagandaları toplum içinde yaymak için uğraşıyorlar.” (Esger, 1925, S 263 (944).

Gazete yeni alfabenin propagandasına yönelik makalelerinde iki alfabenin karşılaştırmasını yaparak yeni alfabenin üstünlüklerini gösteriyordu:

“Yıllarca eğitimsiz kalan işçi ve köylü 3-4 ay içinde yeni alfabeni tamamen öğrenerek imlayı bile düzgün yazabiliyor. Ama eski Arap alfabesi ile okuyup yazanlar ise dört beş yıl içinde imlayı düzgün yazamazlar. Bundan dolayı bu alfabenin Türk halkına uygun olduğunu söyleyebiliriz.” (Esger, 1925, S 263 (944).

Yeni Fikir gazetesinde söz başı, içi ve sonu artdamak |k| bulunan kelimelerde bu ses günümüz Azerbaycan Türkçesinde artdamak |g|, |x| sesine dönüşmüştür: *kebul*→*qəbul*, *kurultay*→*qurultay*, *çok*→*çox*, *şerk*→*şeqq*, *mekale*→*meqalə*, *dikkət*→*diqqət*, *küvvətləndirmək*→*qüvvətləndirmək*, *ketname*→*qətnamə*, *kısa*→*qısa*, *kadın*→*qadın*, *kapanmak*→*qapanmaq*, *bırakılır*→*buraxılır*, *hukuk*→*hüquq*, *karşısı*→*qarşısı* vs. Bundan başka diğer ünsüz ve ünlülerde de bazı fonetik değişimler de görülmektedir: *İstiyirler*→*istəyirlər*, *barabar*→*bərabər*, *kaşık*→*qaşık*, *cemaat*→*camaat*, *indiye*→*indiyə*, *devam*→*davam*, *dokunmak*→*toxunmaq*, *terik ile*→*təhrikiylə*, *xelk*→*xalq*, *haman*→*həməən*, *mıkyas*→*miqyas*, *tazeden*→*təzədən*. Böyle, *dokunmak*, *taze*, *karşısı* gibi biçimler şimdiki Türkiye Türkçesinde kullanılmakta ve o dönemde Azerbaycan’da da istifade edilmekteydi.

Gazete morfolojik açıdan incelendiğinde pek fazla değişiklik görülmemektedir. *Işık Yol*’da ve gazetede geçen *-yor* şimdiki zaman eki, *+Iz* çokluk birinci şahıs eki şu an Azerbaycan Türkçesinde kullanılmasa da Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. *Törediyor*, *sürüyor*, *temas ediyor*, *unutmamalıyız*, *görürüz*, *ediyoruz* kelimelerini örnek gösterebiliriz.

Kelime hazinesi bakımından ise Rusçadan, Avrupa’dan, Arapçadan, Farsçadan birçok alınma kelimeler vardır: *Komite*, *kurs*, *kurultay*, *plenum*, *müherrir*, *temyiz*, *telimatçı*, *nahiye*, *isitda*, *rezolyutsiya*, *fırke*, *fırkevi* gibi alınma sözlerin bazıları şimdiki Azerbaycan Türkçesinde arkaikleşmiş ya da kullanım sıklığı düşmüştür. Gazetede geçen ve şimdiki Türkiye Türkçesinde kullanılan *kapanmak*, *yapmak*, *arkadaş*, *bulmak*, *ufacık* gibi kelimeler ise Azerbaycan Türkçesinde kullanılmamaktadır.

1925-1926 yıllarında gazetenin yeni alfabe sütununda Ata Saf, Yeşin, E. Karabağlı, Gören, Esger, Zöhrab, I. Orucof gibi hep aynı yazarların makaleleri ile karşılaşılıyor. 1927 yılında ise sütunlar arttıkça muhabirlerin sayısı çoğalmıştır.

Genellikle, aydın kesim tarafından okunan *Yeni Fikir* halka yaklaşıma-ya çalışmış ve yeni alfabe propaganda çalışmalarında kendisinin de bir vazife üstlenmesi gerektiğini düşünmüştür (Gören, 1925).

Azerbaycan basınında saygın bir yer işgal eden *Yeni Fikir* gazetesi, alfabe çalışmalarında diğer gazetelerle aynı yönde faaliyet göstererek yeni alfabenin yayılması ve tutunmasına hız kazandırmıştır.

3.3. Işık Yol Gazetesi

1922 yılında Azerbaycan'da başlatılan Yeni Türk Alfabesi kampanyası ilk önce Kafkasya Federasyonunda daha sonra Sovyetler Birliği'nin diğer Türk cumhuriyetlerinde yayılmaya başladı.

Şubat 1924 yılında Kafkasya Federasyonu Merkezî Yürütme Komitesi Başkanı Ağamalioğlu'nun Gürcistan'a gelişi bu alfabe kampanyasının başlatılmasına neden oldu. Gürcistan'da Yeni Alfabe Komitesi oluşturuldu ve ardından bu komitenin alfabe çalışmalarını yaymak amacıyla *Yeni Fikir* gazetesinin bir sayfasında *Işık Yol* adında Yeni Türk Alfabesi ile bir gazete yayına başladı. Gazetenin ilk sayısı *Yeni Fikir* ile birlikte okuyuculara gönderildi ("Tiflisede yeni türk elifbasının Komitesi, Komite nece teşkil oldu", 18.03.1924: 1).

Işık Yol ikinci sayısından itibaren *Yeni Fikir* gazetesinden ayrı olarak *Yeni Fikir* ile aynı basımevinde basılmaktaydı. Gazete, Yeni Türk Alfabesi Tiflis Komitesinin fikirlerini yayan (naşiri efkârı olan) haftalık bir gazeteydi.

18 Mart 1924'te ikinci sayısı basılan *Işık Yol* gazetesinin yayımlanmasından itibaren yedi ay sonra neşri durdurulmuştur. Sebebi belli değildir. Gazetenin son sayısı (28. sayı) 3 Ekim 1924 yılında çıkarılmıştır. Okuyucu tarafından zevkle okunan gazetenin tirajı 2500'e ulaşmıştır (F. Agazade ve K. Karakaşlı, 1928: 75).

İlk sayısı bir sayfa olarak yayımlanan *Işık Yol* gazetesi ikinci sayısından itibaren 40x60 cm boyutunda, iki sayfa olarak yayımlanmaktaydı. Gazete yedinci sayısına kadar hem yeni hem de eski alfabe ile basılıyordu. Fakat yedinci sayısından başlayarak sadece Latin harfleriyle yayımlandı. Büyük ve koyu puntolarla her iki alfabe ile verilmiş (daha sonra sadece yeni alfabe ile) gazete isminin en üst kısmında koyu küçük puntolarla "Bütün ülkelerin proleterleri birleşin." cümlesi, altında ise gazetenin tarihi, sayısı "Yeni Türk Alfabe Komitesinin naşiri efkârı olan haftalık gazetedir."

cümlesi yazılmaktaydı. Makaleler ise onun altında sütunlar hâlinde veriliyordu. Gazete belli bir süre sonra sayfa sayısını artırarak dörde çıkardı.

Büyük puntolarla yazılan *Işık Yol* sözünün çevresinde aydınlığı ve karanlığı ifade eden resim vardı ve gazetenin diğer sayılarında da buna benzer resimler de çoğalmaktaydı. İkinci sayfasından itibaren en üstte gazetenin sayfa numaraları yazılıyordu.

Başlangıçta ücretsiz dağıtılan gazete belli bir süre sonra parayla satılmaya başladı. Bu yüzden gazetenin ilk sayfasında ufak değişiklikler yapılmış, gazetenin ismi sola kaydırılmış, sağına gazetenin abone fiyatı (1 aylığı göndermek şartıyla 25 kepi, tek nüshası 5 kepi), adresi (Tiflis, Pasgeviç sokağı, № 3, tel: 8-99), “*Işık Yol* Yeni Türk Alfabesinin yayılmasına ve Türk dilinin Arap-Fars kelimelerinden kurtulmasına çalışıyor.”, “*Işık Yol* Türk emekçi ve köylüsünün medeniyet yolunda ilerlemesine hizmet ediyor.” sloganları eklenmiştir.

Gazetenin içeriği dört kısımdan oluşuyordu. Birinci kısımda resmî haberler, güncel konular, ikinci kısımda “Bize Gelen Mektuplar” sütununda halkın istekleri ve düşünceleri, üçüncü kısımda “Posta Kutusu” sütununda halka duyurular, dördüncü kısımdaki “Ders” sütununda da yeni alfabe dersleri yer almaktaydı (Bu ders sütunu yeni alfabe dersleri bittikten sonra ortadan kalkmıştır.). Ayrıca, gazetenin ilk sayılarında daha çok yer verilen sloganların sonraki sayılarda giderek azaldığını görüyoruz.

Işık Yol gazetesi ilk sayılarında sadece yeni alfabe makalelerine yer ayırma da daha sonra bunun halkı memnun etmeyeceğini düşünerek siyasi, ekonomik, bilimsel, resmî ve edebî konulara da yer vermiştir. Bunun yanında propaganda amaçlı hikâye, şiir ve fıkralar da yok değildi. Tiflis Yeni Türk Alfabesinin yayın organı olan *Işık Yol* gazetesinin esas amacı halkla iletişim kurmak, halka yardım etmek ve halkı desteklemektir. “Posta Kutusu”, “Bize Gelen Mektuplar” sütunları da bu amacı gerçekleştirmek için açılmıştır.

Gazetede alfabe ile ilgili konular daha çok belli yöreler için işlenmekteydi. Yeni alfabe çalışmalarında Kafkasya, Türk dünyasına kıyasla daha çok aydınlatılıyordu. Kafkasya’daki alfabe çalışmalarından bahseden gazete Tiflis Yeni Türk Alfabe Komitesinin oluşumunu, kararlarını, Nahçıvan ve Ermenistan’da açtığı yeni alfabe bürolarının faaliyetini, Bakü Yeni Türk Alfabe Komitesinin faaliyetindeki son gelişmeleri, Tiflis Yeni Türk Alfabe Komitesi tarafından açılan kurslar ve onların sonuçlarını, yeni alfabenin düşmanları ve taraftarlarını, alfabenin halk tarafından olumlu karşılanmasını, Yeni Türk Alfabesi çalışmalarındaki noksanları ve eksikleri, halka sunulan bildirileri, muhabirlere ve okuyuculara yapılan duyuruları, kadın

kulüplerinin yeni alfabeyi öğrenme çabalarını belirtmeye çalışmış ve konularını bunlardan oluşturmuştur.

1924 yılında Türk dünyasında meydana gelen önemli gelişmeler, Türkiye’de yeni alfabeye karşı bir isteğin oluşması ve bunu engellemeye çalışanların çabası, Prof. Samoyloviç’in Türkoloji Kurultayı’na çağırılması teklifi, Yeni Türk Alfabesinin Türk topluluklarında tatbik edilmesi konusunda yapılan konferans ve konferansta alınan kararı ile Bakü Yeni Türk Alfabesi Komitesi Başkanı Ağamalıoğlu’nun Türk cumhuriyetlerine seferlerinden oluşuyordu. Bu gelişmeler *Işık Yol* gazetesine de yansımış ve burada konu edilmiştir.

1924 yılında Gürcistan’da Yeni Türk Alfabe Komitesi ilk adımlarını atıyordu. Bunun toplum tarafından bilinçsiz bir şekilde, olumsuz bir yaklaşımla karşılanma ihtimali çoktu. Bu ihtimallerin oluşmaması için sıkı ve ciddi bir biçimde çalışan *Işık Yol* eski ve yeni alfabeyi eleştirerek yeni alfabenin üstünlüğünü, kolaylığını gösteren, halkı bilinçlendirmeye yönelik propaganda nitelikli konularda makaleler yayımlıyordu. Makaleler içinde bu konuları etkili hâle getirebilecek fıkralar, şiirler, sloganlar ve hikâyeler de mevcuttu. Bunun yanında yeni alfabe ve dil, yeni alfabe ve edebiyat, konularında makalelere ihtiyaç vardı ve gazete bu ihtiyacı karşılamaya çalışıyordu.

Gazete Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanmakta idi. Fakat bu Türkçe şimdiki Azerbaycan Türkçesine göre çok az farklılık göstermekteydi. Burada istifade edilen bazı kelimeler ya olduğu gibi kalmış, bazı fonetik değişmelere uğramış, ya da şimdiki Azerbaycan Türkçesinin kelime hazinesinden tamamen çıkarılmıştır. Ama öyle kelimeler vardır ki onlar o dönemde de şimdi de Türkiye Türkçesinde istifade edilmektedir. Burada gazetenin Tiflis’te basıldığı, Türkiye ve Gürcistan’ın komşu olduğu hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

Gazetede kullanılan *komite*, *teatro*, *kurs*, *klub*, *familya*, *teorya*, *komision* gibi kelimeler, kuşkusuz Rus ve Avrupa dillerinden Azerbaycan Türkçesine geçen kelimelerdir. Fakat bu kelimelerin bazıları şimdiki Azerbaycan Türkçesine göre bazı değişmelere uğramışlar: *teatro*→*teatr*, *komision*→*komisiya* gibi.

Şimdiki Azerbaycan Türkçesindeki söz başı ve içi/sonu [g] gazetede bazı kelimelerde [k] olarak görülmektedir: *ışık*→*işiq*, *karanlık*→*qaranlıq*, *kurtaralım*→*qurtaralım*, *tetbik*→*tətbiq*, *kalmıştı*→*qalmışdı*, *şerk*→*şerq*, *kadın*→*qadın*, *kızıl*→*qızıl*, *fırke*→*firqə*, *meksed*→*məğsəd*, *feket*→*fəqət*, *kohum*→*qohum*, *kardaş*→*qardaş*, *musiki*→*musiqi*, *kutu*→*qutu*, *kerar*→*qərar*, *keder*→*qədər*, *ketname*→*qətnamə*, *mekale*→*məqalə*, *inkilab*→*inqilab*, *vereke*→*vərəqə* vb. *Gazete* ve *halk* gibi kelimelerin *kezete-ge-*

zete, helk-halh gibi çeşitli biçimlerde verilmesi o dönemde kararlı bir imla kuralının olmadığına işaret etmektedir.

Işık Yol' da geçen *kıfsimiş, gene, seveyi, çara, barabarlık, noba, bekef, şumal* gibi kelimeler de bazı fonetik değişmelere uğrayarak, şimdiki Azerbaycan Türkçesinde *kıfsimiş→kıfsəmiş, gene→yenə, seveyi→savayı, çara→çarə, barabarlık→ bərabərlik, noba→növbə, bekef→bikef, şumal→şimal* biçimlerinde kullanılmaktadır. Bunun yanında bazı eklerde de değişiklikler görülmektedir. *Sultanof, Kasımofa* soyadlarının sonunda bulunan *-of* (erkekler için kullanılır), *-ofa* (bayanlar için kullanılır) bugün *-ov, -ova* (*Sultanof→Sultanov, Kasımofa→Kasımova*), fiillerin sonuna getirilen, ayrı yazılan ve tek biçimde kullanılan *-dür* eki bitişik yazılarak dört biçimde kullanılan *-dir, -dir, -dur, -dür* (*gelmeli dür→gəlməlidir, olacak dür→olacaqdır*) olmuştur.

Gazetede istifade edilen *mürettib, emek, istilah, özek, şeyird, intişar etmek, arkadaş* gibi kelimelerin bazıları daha sonra ya arkaikleşmiş ya da pek fazla kullanılmamaktadır. *Arkadaş, eyü* (*iyi*) kelimesi şimdiki Azerbaycan Türkçesinde değil, Türkiye Türkçesinde kullanılmakta ve o dönemde de istifade edilmekteydi. *Işık Yol'* un dil özellikleri aşağı yukarı o dönemin diğer gazetelerinde de görülmekteydi. Bu da Yeni Türk Alfabesine geçiş döneminin dil özelliklerini tespit etmekte bize yardım edecektir.

Gazetenin dili sade ve anlaşılırdır. İster edebî, isterse resmî makalelerde bu husus dikkat çekmektedir. Zaten gazetenin kendisi için düzenlediği ölçütlerde yazılan makalelerde sade ve halk tarafında anlaşılır bir dil istenmekteydi. Kısa bir zamanda okuyucu tarafından sevilmesinin önemli nedeni dilinin sadeliği ve seçtiği konuların yaşamla bağdaşmasıydı. *Işık Yol'* a gelen mektuplarda da bu durum belirtilmiştir. Mesela, bir okuyucu gazetede Ağamalıoğlu'nun “Biz Ne Etmeliyiz” yazısından bahsederken “Acaba böyle açık Türk dilinde yazılan bu makaleyi köylü nasıl anlar? Tabii ki kolay. Çünkü burada ne Arap ne de Fars kelimeleri kullanılmıştır ve bütün makale sade dilde ve anlaşılır bir biçimde yazılmıştır.” (*Işık Yol*, 4.04.1924) sözleri ile gazetede ki makaleleri örnek vermiştir.

Yeni alfabe propagandası gazetenin bütün sayılarında yapılmıştır. Gazetenin ikinci sayfasında bolca karşılaşılan “Yeni alfabe ye zıt olanlar yeni alfabenin düşmanlarıdır. Kahrolsun düşmanlarımız.”, “Yeni alfabe bilim, kültür, teknoloji, elektrik, yükseliş alfabetesidir, eski alfabe ise karanlık, zulüm, nadanlık ve eskilik alfabetesidir.” (*Işık Yol*, 18.03.1924) gibi sloganlar bir başlangıç propagandası sayılmaktadır. Zaten ilk propaganda belirtisi gazetenin ismiyle bağlıdır. “Aydınlık Yolu” olarak nitelendirilen bu isim şiirlerde sık sık vurgulanmaktadır.

Daim gelir proletarya sedası

Hergis yoktur nadanlığın esası

Işık yola sıkınmaktür (sığınmak) çarası

Bu yollarda çok sefalar görünür (Aşık, 4.04.1924) .

Aç gözünü ışık yolu seyr kıl!

Gör, kimdiler ışıklığa çıhanlar?

Serbest kadın, azad fe'le (işçi), hür kendçi (köylü)

Yazık olmuş karanlıkta kalanlar (Aşık, 28.03.1924).

Karanlıktan

Işık yola çıkalım ("Işık Yola Varalım", 18.03.1924).

Gazete Tiflis Yeni Türk Alfabe Komitesinin yayın organı olduğundan yeni alfabenin durumunu izlemekte, haftalık bilgi vermekteydi. Komite ve halk arasında iletişim kuran *Işık Yol* aynı zamanda propaganda çalışmalarını da devam ettiriyordu. Halka sade bir dille onların eğitim almaya hakları olduğunu, din adamlarının onları aldattığını açıklayarak çelişkilerden uzak tutmaya çalışıyordu. Çünkü çelişki içinde kalan insanlar gazeteye müracaat ederek seçimlerini anlatıyorlardı:

“Benden ne istediğini bilmiyorum. Ben senin gazeten vasıtası ile okuyup yazıyorum. Ama ben senden memnun değilim. Çünkü beni bu dünyada aydınlığa çıkarıyor, öbürü dünyada cehenneme vasıl ediyorsun. Bizim mollamız-Molla Veli'nin ve mersiyehan Molla Vaha'nın reyine göre, ben ve sen cehennemde yanacağız. Çünkü öz eski düşüncelerimizden uzaklaştık. Bu insanların nasıl mukaddes ve düz fikirli mollalar olduğunu bir bilsen. Molla Veli hiçbir zaman kürsü üste oturmaz çünkü Ruslar ve Rus yolu giden Müslümanlar oturur. Ama Molla Vaha kürsü üste oturur ancak karı ile faytonda oturup dağa çıkmayı büyük günah olarak görüyor. Ben yoldan çıkıp cehenneme gittiğimi biliyorum. O yüzden sizden yeni alfabe ile çalışmanıza devam etmenizi istiyorum. Diğer insanlar da sizin vasıtanızla yeni alfabeyi öğrensinler ve benimle beraber cehenneme gidenler çoğalsın.” (Şirinbeyov, 2.06.1924). Burada gazetenin gittiği yolun doğruluğu belirtilmiştir.

“Karı Nene ile Bir de Görüşmem” isimli makalede ise torununu yeni alfabe kursuna yazdırmak isteyen yaşlı bir kadının öyküsü anlatılıyor. Dört sene torunu Arap alfabetesini öğrenmek için Arap alfabeti kurslarına katılmış ama hiçbir şey öğrenememiş. Yaşlı kadına göre, kadınlar okuyamaz, okusa da hayırda, şerde gerekebilecek Arap dilinde *Kur'an* okumayı öğrenmelidir. Fakat kısa bir zamanda yeni alfabeyi öğrenenlerden etkilenen yaşlı kadın fikrini değiştirmiş, torununu yeni alfabe kurslarına yazdırmaya

gelmiştir (Mürşüzade, 20.07.1924). Tabii ki böyle bir makalenin kadınlar üzerinde etkisi de fazladır.

Genel olarak, gazete Azerbaycan basınında kalıcı ve kısa bir çizgi oluşturmuştur. *Işık Yol*, kısa bir zaman zarfında ciddi bir biçimde faaliyet göstererek yeni alfabeyi Gürcistan'da yaşayan Türkler arasında yaydı. İlk başta sadece Gürcistan'da yaşayan Türklerle ilgilenmeyi amaçlayan gazete daha sonra bu ilgi alanını Azerbaycan (Nahçıvan dâhil), Ermenistan, hatta Moskova'ya kadar götürdü. Yeni alfabeyi öğrenen Kazan, Kırım, Tatar, Osetin, Kırgız, Lezgi öğrencileri üniversiteye *Yeni Yol* gazetesi yanında *Işık Yol* gazetesinin gönderilmesini rica etmişlerdir (Mar, 23.05.1924: 2).

Gazetede yeni alfabe konusunda önemli gelişmeleri aktaran başlıca yazarlar ve muhabirler E. Nazim, E. Karabağlı, Eziz Şerif, D. Resulzade, Mirze Babalı ve başkaları olmuştur. Bunun yanında gazetede Yeni Elifbacı, Üreyi Yanıg, Kendçi, Mühekker, Besavad Ziyalı gibi takma isimlerle yazı gönderenlerin makaleleri de yayımlanmıştır. Takma isim genellikle yeni alfabenin propagandasını yapan kişiler tarafından kullanılmıştır.

Yeni alfabenin gidişatını, yani alfabe çalışmalarını, problemlerini, propagandasını içeren konulara ağırlık veren *Işık Yol* Azerbaycan basınında bir yenilik davetçisi olmuştur.

Sonuç

Azerbaycan'da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş dönemi Bakü Yeni Türk Alfabe Komitesinin oluşturulması ve onun yayın organı olan *Yeni Yol* gazetesinin çalışmaları ile başlamıştır. Komitenin ve *Yeni Yol* gazetesinin başlattığı yeni alfabe kampanyası ilk önce başkent Bakü'de gerçekleştirildi. Kısa bir zamanda bu kampanya Azerbaycan'ın diğer bölgelerine de yayıldı. 1924 yılına kadar sadece Azerbaycan'da devam eden yeni alfabe kampanyası daha sonra Kafkasya'da (Türklerin yaşadığı bölgelerde) ve Türk dünyasında da yayıldı. Bunun sonucunda Kafkasya ve Türk dünyasında yeni alfabe konusunda önemli gelişmeler oldu. Bu gelişmeleri takip eden Azerbaycan basını bunları aktarmakla beraber her türlü yardımı da esirgemiyordu.

1922 yılından başlayarak Azerbaycan'da hem Latin hem de Arap harfleri ile basılan gazete ve dergiler, 1923 yılında Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesi ve Halk Komiserler Şûrasının aldığı her iki alfabeyi yan yana kullanma kararı ile yayına devam etmiştir. Bu ise yeni alfabenin Azerbaycan'da yayılmasını güçleştirmiştir. 1928 yılında Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesi ve Halk Komiserler Şûrası 1 Ocak 1929 tarihinde bütün idare, teşkilat, parti ve basın organlarına tamamen yeni alfabeyle geçme

hususunda bir karar vermiştir. Bununla Azerbaycan'ın 6 yıllık Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci tamamlanmıştır.

Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinde Azerbaycan basını, genellikle dünya görüşüne göre iki alfabeden biriyle yayın yapan iki kesime ayrılmıştır. Eski alfabe ile yayımlanan gazetelerin de bazıları Arap harfleri ile basılmasına rağmen yeni alfabenin taraftarı olmuştur. Bu şekildeki gazetelerin yeni alfabeyle yayımlanmamasının en önemli sebebi ise yayın yerlerinde yeni alfabe ile basım imkânının mevcut olmaması idi.

Altı yıllık Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinde yeni alfabe yayma ve tanıma konusunda Azerbaycan basını önemli çalışmalar yapmıştır. Yeni alfabenin propagandasını yapan ve yeni alfabeyle bağlı gelişmeleri aktaran gazete ve dergiler çalışmalarını Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde ve toplumun daha ziyade okumamış kesimi arasında gerçekleştirmekteydi. Makalelerini daha çok bu konular üzerinde yoğunlaştıran bu gazete ve dergiler ayrıca yeni alfabeyle ilişkili imla, dil, edebiyat ve başka konulara da yer vermekteydi. Bu da toplum içinde yeni alfabeyle karşı istek oluşturmuş, yeni alfabe taraftarlarının sayısını artırmıştır. *Yeni Yol* gazetesi ile başlayan bu çalışmalar, eski alfabe ile yapılan yayınları geride bırakarak daha sonra bu gazeteyle beraber *Yeni Fikir*, *Işık Yol*, *Yeni Kend* gibi gazetelerle, *Maarif ve Medeniyet*, *Molla Nesreddin* ve başka dergilerle devam etmiştir. Bundan dolayı yeni alfabenin kabulü konusunda çalışmalar yapan bu gazete ve dergiler Azerbaycan basını ve alfabeti tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Bu çalışmada da *Yeni Yol*, *Yeni Fikir*, *Işık Yol* gazetelerinin yeni alfabe cephesindeki faaliyeti değerlendirilmiştir. *Yeni Yol* gazetesi yeni alfabeyle ilgili Bakü'deki, *Yeni Fikir*, *Işık Yol* gazeteleri ise Kafkasya'daki çalışmalarını dile getirmekteydi. Her üç gazetede de yeni alfabenin gidişatı propagandası ile ilgili konular yanında siyasi, iktisadi, kültürel, sağlık ve eğitim konuları da yer almıştır. *Işık Yol* 7 ay, *Yeni Yol* 17 yıl, *Yeni Fikir* 5 yıl yayımlandıktan sonra neşri durdurulmuştur.

Gazetelerin her üçü de yeni alfabe çalışmaları bakımından küçük ayrıntılarla farklılık göstermiştir. Gazetelerde, Azerbaycan, Kafkasya ve Türk dünyasında yeni alfabenin durumunu anlatan konular yer almaktaydı. *Yeni Fikir* ve *Işık Yol* gazeteleri daha çok Kafkasya ve Azerbaycan'da yapılan alfabe çalışmalarından bahsetmekteydi. Burada Bakü ve Tiflis'te faaliyet gösteren Yeni Türk Alfabe Komitesinin gördüğü ve göreceği işler anlatılıyordu. Bakü Türkoloji Kurultayı'nın yapılması, hazırlıklar, sonuçlarıyla ilgili görüşler, Ağamalıoğlu'nun Türk cumhuriyetlerine seferleri bu gazetelerin Türk dünyası ile ilgili konuları içinde idi. *Yeni Yol* gazetesi ise diğer gazetelere göre Kafkasya'daki alfabe çalışmalarına daha az, Türk dünyasındaki yeni alfabe çalışmalarına daha çok yer vermiştir.

Tiflis'te ve Bakü'de yayımlanan *Yeni Fikir* ve *Yeni Yol*, *Işık Yol* gazeteleri yeni alfabenin yayılması ve tanınmasında yaptıkları çalışmalardan dolayı Azerbaycan'ın alfabe tarihinde önemli kaynaklar listesine girmiş, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinde Azerbaycan basımının değerli gazeteleri sayılmıştır.

Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişte Azerbaycan ve Azerbaycan basını Kafkasya ve Türk dünyasına öncülük etmiştir.

Kısaltmalar

MAD: Müasir Azerbaycan Dili (1978).

ASE: *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası* 19 (1980).

Kaynakça

- Агазаде, Ф. Каракашлы, К. (1928). Очерк по истории развития движения нового алфавита и его достижений. Казань. Издание В.Т.С.К Н.Т.А. [Agazade, F ve Karakaşlı, K. (1928). *Oçerk po istorii razvitiya dvijeniya novogo alfavita i ego dostijeniy*. (Yeni Alfabe Hareketinin Tarihî Gelişimi ve Başarıları) Kazan: İzdaniye, V. T. S. K. N. T. A.]
- Ağmalıoğlu, Musabeyof, Mehemedof (1928). “Azerbaycan Sosyalist Şûra Cümhuriyeti Merkezi İcrayye Komitesi ve Halk Komisarlar Şûrası Kerarı (Azerbaycan Sosyalist Şûra Cümhuriyetinde Yeni Türk Elifbasının Mecburi ve Ket’i Keçirilmesi Hakkında)”. *Yeni Yol*, 168, (1183), (22.07.1928), Bakı.
- Ağazade, F. (1928). “Ekdiğimiz Ağacların Barını Gördük”. *Yeni Yol*, 168, (1183), (22.07.1928). Bakı.
- Ahundov, M. F. (1988). *Eserleri*. 3. cilt, Bakı: “Elm” Neşriyyatı.
- Aşih (1924). “Proletar Sesi”. *Işık Yol*, 4, 1, sütun 3, (4.04.1924), Tiflis.
- Aşih (1924). “Işıklıkta”. *Işık Yol*, 3, 1, sütun 3, (28.03.1924), Tiflis.
- Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası* (1981). 19. Cilt, 5-6, Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş Redaksiyası. Bakı.
- Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesimi adına Dilçilik İnstitutu (1978). *Müasir Azerbaycan Dili*. Bakı: “Elm” Neşriyyatı.
- Esger (1925). “Türk Elifbası Türk Zehmetkeşleri Üçün Elverişlidir”. *Yeni Fikir*, 263 (944), Tiflis.
- Gören (1925). “Mühbirler”. *Yeni Fikir*, Tiflis. *Işık Yol*, 2, (18.03.1924). Tiflis. “Işık Yol” (4.04.1924). *Işık Yol*, 4, 2, sütun 3, Tiflis.
- İdare (1925). “Yeni Elifba ile Yazan Müherrir ve Mühbirlerimize”. *Yeni Fikir*, 281 (962), Tiflis.
- Mar (1924). “Moskovdan”. *Işık Yol*, 10, (23.05.1924). Tiflis.
- Mürşüzdade (1924). “Karı ile Bir de Görüşmeyin”. *Işık Yol*, 14, (20.07.1924). Tiflis.

- Saf, A. (1925). “Yeni Yol” Kezetesini Yayılım”. *Yeni Fikir*, 268 (949),Tiflis.
- Saf, A. (1925). “Dikket Etmek Lazımdır”. *Yeni Fikir*, Tiflis.
- Saf, A. (1925). “Mühbir ve Yazıçılarımıza”. *Yeni Fikir*, 40 (921).Tiflis.
- Sebri, S. (1928). “İdarelerimizde Yeni Elifba ile Açılmış Savad Kurslarında”. *Yeni Yol*, 275 (129). (27.11.1928). Bakı.
- Şerkli (1927). “Elifba Cebhesi”nin Faydası Ne Olacak”. *Yeni Yol*, (13.02.1927). Bakı.
- Şimşir, B. (1992). *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şirinbeyov (1924). ““Işık Yol” İdaresine”. *Işık Yol*, , 12. sayı (2.06.1924), Tiflis.
- “Tiflisede Yeni Türk Elifbasının Komitesi, Komite Nece Teşkil Oldu”. *Işık Yol*, 2. sayı, (18.03.1924), Tiflis.
- Yeni Yol* (9.01.1925), Bakı.
- Yeni Yol* (27.01.1925), Bakı.
- Yubile Komisionu (1928). “Bildiriş”. *Yeni Yol*, 168 (1183), (22.07.1928), Bakı.
- “Yeni Elifba ile Savadlanmış İşçilerin Xatireleri” (1928). *Yeni Yol*, 168 (1183), (22.07.1928), Bakı.
- “Yeni Elifba ile Savadlanmış İşçilerin Xatireleri” (1928). *Yeni Yol*, 169 (1184), (22.07.1928), Bakı.
- Zeki (1928). “Yeni Yol”a ”. *Yeni Yol*, 168 (1183), (22.07.1928), Bakı.

Arşiv kaynakları

- Avtobioqrafiya, *Azerbaycan M. Füzuli adına Elyazmaları Enstitüsü (Şahsi Arşivlerin Tetkiki Bölümü)*, 31/1-27.
- Vesike (1923). *Azerbaycan M. Füzuli adına Elyazmaları Enstitüsü (Şahsi Arşivlerin Tetkiki Bölümü)*, 6/1-253.
- Yeni Elifba Haggında Mübahisenin Tesviri (1957), *Azerbaycan M. Füzuli adına Elyazmaları Enstitüsü (Şahsi Arşivlerin Tetkiki Bölümü)*, 2/1-37.
- Yeni Elifba Layihesinden Nümuneler (1957), *Azerbaycan M. Füzuli adına Elyazmaları Enstitüsü (Şahsi Arşivlerin Tetkiki Bölümü)*, 2/1-30.

İDARƏ və KANTON: Kəndiyyət qəsədi № 1113

JENİ JOL

Kijmeti 3 kəpiq

Bazar 22 İyul 1928 İ.

Əsaslın Jeni turq əlifbasının 6-ncl il dənümü. 1929 ncy il janvar ayından e'tibarən Azərbaycan nəşriyyat və mətbəyi tamamilə jeni əlifbaja qeçir.

Azərbaycan Sosialist 3yra Cümhuriyyəti Mərkəzi İcrayyə Komitəsi və Xəlk Komissarlar 3yrasının qərarı. Azərbaycan Sosialist 3yra Cümhuriyyətində jeni turq əlifbasının məcburi və kətri qeçirilməsi haqqında.

Sosialist kəriyyəçiyə mürəkkəb vəziyyətlər və işlərin tezliklə qılbi qibi bir cəza tələbi... Azərbaycanın ədəbiyyatı və mətbəyi... Azərbaycanın ədəbiyyatı və mətbəyi...

Jeni əlifbanın qeçirilməsi jəlyə qərarına təbii olaraq cümhuriyyətimizdə jaxınan amovlarla tam və rəzilətin kəramətə e... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

ve icmalatəvəzə qəyitəvəzə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

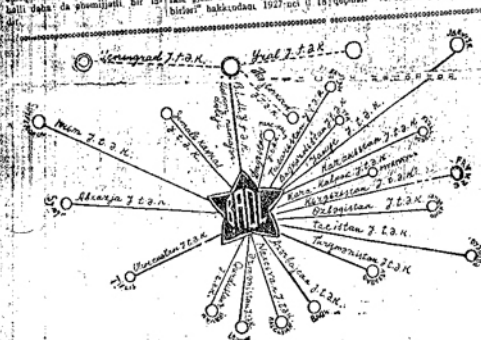
4. Ümən İttifaq və Zəkalı... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

5. Azərbaycan cümhuriyyəti... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

A	B	C	Ç
D	E	Ə	F
G	H	I	L
J	K	Q	Q
L	M	N	O
Ə	P	R	S
3	T	U	Y
V	X	Z	Z

By 3ərkdə bejuq inkıtlab ol.

Ümən İttifaq Jeni Turq Əlifba Komitəsi və onya sə'bələri.

Bir tərə başkə səbələr isə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

İşin tarixi kəranə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

1-nden jeni əlifba ilə braqın... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

Q zamanın hər jeni əlifba... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

3. Hazırq kəranə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

Azərbaycan Mərkəzi İcrayyə Komitəsi sidi: Ağaməli oğlu. Azərbaycan Xəlk Komissarları 3yratı sadır: Mıyşakəli. Azərbaycan Mərkəzi İcrayyə Komitəsi sidi: Ağaməli oğlu.

Ağaməli oğlu joldas jeni turq əlifbasının jübili haqqında

Azərbaycanda jeni əlifbanın qeçirilməsinə 6 illiq inhisar mənəvətə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

Ümən İttifaq Jeni Turq Əlifba Komitəsi sidi jol. Ağaməli oğlu

By qən jeni əlifba... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

lar və işi-qənti kəriyyə... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

Səlam oğyn vandan jeni... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi... Əgər əlifbanın qeçirilməsi işi...

EK-1: Yeni Türk Alfabeti Komitesi şubeleri ile S. Ağaməlioğlu'nun resmi ve el yazısı.

Kaynak: Yeni Yol, Bakı, 22 Temmuz 1928, S 168/1183.

Jeni Turq Əlifbası, Tiflis Komitəsinin həftəliq vərəqəsi dur.
Cuma 30 Mayıs 1924 il.

№ 11

Birinci dəstə.

By Məhs əjnə 25-ində Tiflisdəq jeni əlifba kysrlərində bir.nci imtahan olq.

İmtahana qəlon 26 nəfər həvəsli hər orəfli imtahan edidi, və bnylərin h ə m i s i jeni əlifbanı mənəmməl bildiqlərini isbat etdi.

İmtahana qəlonlar jeni əlifba ilə busbutun savədxz tdlər, jazub—oymak dəfli, hotta hərflərini də tanımadılar.

Ləqin jeni əlifba kysrlərinə qəlib və byada 20 səhat dərə alıkdən sonra, qəzet-jazrlar-va əsanca oxylırlar. Kəzəti oxylırlar.

By dur jeni əlifbanı an bejuq dətli!

İmtahana qəlon həvəsliərin cəkysy məqəub səjrdərlər durlər. Bynlar Tiflisdə öz məqəblərində

arəb əlifbasını oxylırlar və axzamlar isə, beqar kəlmək istəməlib, jeni əlifba kysrlərinə jazulmas durlər.

İndi isə, busbutun savədx olq, qədlər.

Ərəb əlifbasını əjronməq için neçə illər ilə zəhmət çəqən by çöçyklər, 20 səhatın ərzində, is arəsində, ojnıya-ojnıya, jeni əlifbanı əjronib, məjdənə çıktılar.

Bynlar Tiflisdə jeni əlifbanın birnci bəz dənəmlər durlər... Bynlar bizim qələbəq mədəniyyətimizi kyran cavənlər durlər... Bynlar bizim ən səmimi, ən savimli dostlarımız durlər... Bynlar məlümizim ən qəzəl çičəqlər durlər.

Biz by birhət dənəmlə juraqdan təbriq edirik! Ə.

TIFLİSDƏ

jeni əlifba kysrlərində imtahan verib kyrtəranların sjaıstı.

1. Əliqef Səttar.	14. Hüsejnof İsmajil.
2. Xəliləf Zəjid.	15. Qazımof Həsən.
3. Abdulla-zadə Cavəd.	16. Qazımof Məhəmmədəli.
4. Kasımof Qulməmməd.	17. Abdullaqof Abdulla.
5. Ələqəvof Əli-Səhib.	18. Riazəf Məhəmməd.
6. Həsən-zadə Ələqəbər.	19. Məhəmmədəf Nəzir.
7. Əli-zadə Sulejman.	20. Əbuqəf Rəsəd.
8. Babəlf İsyf.	21. Teymyəf Nəzir.
9. Mirə-zadə Məhəmməd.	22. Səmədəf Vəhəb.
10. Kasımof Pəsa.	23. Əhlikəsıməf Fərəc.
11. Taqə-zadə Kəffər.	24. İsmajil-zadə Rəsyl.
12. Həqəlf Məhəmmədəli.	25. Həsənəf İmran.
13. Babəlf Ələqəbər.	26. Karaxənof Məsəh.

Juz illər ilə savəddən yzək, əmdən, biliqdən, iciməl həjətdən qanar edilən arvadlar, İndi öz hyyklərini anlıq, mədəniyyəti, tərəkkibi tərəf çəkirlər. Bynların kabəqut İndi daha saxlamək olmas.

Bynlara əsan bir vaxtə vərəməq lazım dur qı. İtirəqləri vaxtın əvəzinə İndi İltəməsələr.

By vaxtə da jeni əlifba dur.

Jeni əlifbanın hələ çök məcuəzləri olacaq dur. By əlifba əjbə məcuəzlər qəstərsin qı, həc

bir hədisə, həç bir nəgüdə tapulmasın.

Və ən bejuq məcuəz by dur qı, 60 jazına kədar əli kəlmə dırtımyan, bit. nənə, İndi qəlib, kəzəti oxylıycaq. və öz dərđini qəzizə jazıcaq.

Qəhno arəb əlifbası ilə by məmquq İdi mi?

Əqər məmquq olsədi, İndi qəni məmquq olardı.

İndi isə qənilə jol, qələbəq, mədəniyyət və tərəkkibi əlifbanın dur. Ə. 3-f.

M. Səjidə cavab.

(Jeni jol* № 11 (69), 21 Mayıs).

Savimli jeni jol kəzətində M. Səjidə joldəqun jeni əlifbanın bəzi təsiri sərihəli ilə jazıdıq kəqət əhəmiyyəti məkələsilə ökyəq, və, M. Səjidə haman məkələsi jazmağı əzu için vıdətən bir vaxtə biddi qimə, biz də ənyr pəq bejuq xətərlərini qəstərməq əzumuz için birnci bəre biddi.

M. Səjidə joldəq məkələsinin bəzəndə jeni əlifbanın səir için kəqət əhəmiyyəti ökyəqny və turq dilinin iql məvhuə və təsiri dilin əlindəq əsiriyləndən kyrtəranların jeni əlifba için əttik vaxtə ökyəqny jəzi.

Sonra isə M. Səjidə əzunu mırir və jolny əzur.

O isbat edir qı, dilimizdə olan arəb və fars sozləri jeni əlifba ilə jazılmas əz əhəmiyyəti və mənasını itirir, və bynyr için jeni əlifba bəzi məsələni mırir izə əməli (artırmanı) məsləhət qərir.

dilimizdə olmyan sozləri yazılmasında əhəmiyyət əzə bilmək, və yazılmasında qəncə ilə əz hərflərinin jeni təpə bilməli, savədxz kəlar.

M. Səjidə jeni əlifbanın ən bejuq kəzətində məvə edir. Bəqə bilmək, jəkin qı bəse, əz məkələsinin jazmağı vıdətən vaxtə hesab eməz.

M. Səjidə əzərdə ləp kənbə bir fəqə qərir qı, biz jeni əlifba qəddərimiz vaxt fəkəllərimizdə arəb və fars ədəbiyyatını oxymak və onları jeni turq əlifbası ilə jazmağı məvəqə olmalıq.

By iqler bizi ləp çəddir. Dəməli, rıylar fərsət ədəbiyyatını oxylanda ony rıyl hərfləri ilə jazır, bəqə, mi?

Qərunən by dır qı, M. Səjidə İndi qimə arəb, fars və turq dilinin əz jəzi jazılmasını mırir. Joldəq Səjidə Ərəb ədə-

EK-2: Tiflis'teki Yeni Türk Alfabesi kurslarında başarılı olanların listesi. Kaynak: Işık Yol, Tiflis, 30 Mayıs 1924, S 11.

Jeni əlifba cəbhəsində.

Kəzamlıqda yeni əlifba işləri qüvvətlənməkdədir.

(Cəbrajıldan).

Cəbrajl kəzasında yeni əlifba işləri müvəffəkiyyətli irəliləməkdədir. Kəzanın bütün qəntlərində dərslərin bir hissəsi yeni əlifba ilə qəçirilməkdədir.

Kəza qəntlərində olan 1-dərəcəli məqəblərin 1-ci və 2-ci gryplərində dərslər yeni əlifbaya çəvirlmiş və bynyyla bəjuq müvəffəkiyyətə əldə edilmişdir. Kəzanın bir çök hissəsində jaali işçi və qəntilərə məxsus qəca kyrsları təşkil edilmiş və by kyrslara cəlb edilən mudavimlə yeni əlifba ilə savadlanmalarında Bəzi yerlərdə savadsızlığı yeni əlifba ilə ləğv etməmiş bir çökələri tapılar qı bynları əlifba kyrslarına cəlb etməq üçün ciddi tədbirlər qərulmuşdur. Təşkil edilən əlifba kyrslarının çökəy öz məşyijətlərini qəca aparır. Ona qərə də byraja jaali qəntilər və firkeçilər həvəslə

davam etmədəirlər.

Byndan başka kəza daxilində olan kəsamol və bitərəf qəntlər birliqdə olaraq yeni əlifba kyrslarında okyjiyrlər.

By kəzada yeni əlifba işlərini daha da qüvvətləndirməq üçün ayra idarələri öz jaazi işlərini yeni əlifbaya çəvirməkdəirlər. By bərdə kəza firke komitəsinin və təbliğat-təvvikat səbəsinin çəkili rəhbərliji olmyadır. Byny da deməliiz qı kəzanın ali firke organlarında yeni əlifba işləri qet-qəda qüvvələnməkdədir. Qənt firke özəqlərinə qəndərilən təlikə, və dusturul-əməllər yeni əlifba ilə jazılır.

Umymijjətlə by kəzada yeni əlifba işləri kənaət-bəxə bir syratda aparılır və yaxət naticələr əldə edilir.

M. Jysyflı.

3yra idarələrində yeni əlifba.

Posta, Telegraf kantorlarında, Butun Azərbaycan daxilində olan Posta, Telegraf kantorlarında yeni əlifba işləri qüvvətlənməkdədir. Hazırda, Azərbaycan daxilində qəndərilməq üçün verilən məqtyblar pyl qəndərməq, teleqraflar kəbyly və jaazi işləri yeni əlifbaya çəvirməkdədir.

Stasion lovhələri yeni əlifba ilə Azərbaycanca olan stasion lovhə

lərini yeni əlifbaya çəvirməq üçün bir çök tədbirlər qərulmuş və nətiçəsi müvəffəkiyyətli olmyadır.

Ləqin lovhələrin jazılarında bir para səhvələr birakılmışdır. Məsələn: Qəncə əvəzində Qanca, Dəli Məhəmmədli əvəzində Dalmamadır, jazılmışdır. Hər halda əlifbanın imlasını əjrənəməq və noksanları islah etməq lazımdır.

P. C.

Kəzalarda yeni əlifba kyrsları.

Səlləndən

bynda bir kyrs qərməkdədir. Kəza

EK-3: Yeni Yol gazetesinin 10 Mart 1927 tarixli sayı.

Kaynak: Yeni Yol, Bakı, 1927, S 57/770.

Extended Summary

The debates about alhabet in Azerbaijan until 1922 come from the attitudes which saw the Arabic alphabet as the factor of failure in the education of the Azerbaijani people and as an obstacle to the development of culture. Another attitude to the alphabet was due to the difficulty in learning it. Azerbaijan, the land of famous poets and writers, remained in a very low educational level until the 20th century. Poets noticed the flaws in the Arabic alphabet, but they did not react until the 19th century.

The famous author and thinker M. F. Ahundov first tried to solve the problem of the Arabic alphabet in Azerbaijan. In other words, the first scientific opposition towards the Arabic alphabet came from Ahundov.

The transition period from Arabic alphabet to Latin alphabet in Azerbaijan began with the establishment of the Committee of Baku New Turkish Alphabet and the activities of its publication tool – the *Yeni Yol* (New Road) newspaper. The new alphabet campaign initiated by the Committee and the *Yeni Yol* newspaper was firstly held in capital Baku. In a short time, this campaign spread to other parts of Azerbaijan. The new alphabet campaign, which continued only in Azerbaijan until 1924, later expanded into the Caucasus (in the areas where Turkish people lived) and the Turkish world. As a result, the significant developments in the new alphabet were observed in the Caucasus and the Turkish world. The Azerbaijani press, which followed these developments, not only conveyed them but also did not spare all kinds of aid.

Starting in 1922, with both Latin and Arabic letters the newspapers and magazines with both Latin and Arabic letters continued to be published in 1923 with the decision about using both alphabets side by side given by the Azerbaijan Central Executive Committee and the People's Commissars Council. It made the expansion of the new alphabet difficult in Azerbaijan. In 1928, the Central Executive Committee of Azerbaijan and the People's Commissars Council decided on January 1, 1929 to switch to a completely a new alphabet in all administrations, organizations, parties and media tools. Thereby the 6-year transition from Arabic to Latin alphabet was completed.

During the transition from the Arabic alphabet to the Latin alphabet, the Azerbaijani press was divided into two segments, usually publishing in one of two alphabets corresponding to their worldview. Some of the newspapers which were published in the old alphabet, were also printed with Arabic letters, but supported the new alphabet. The most important reason why such newspapers were not published in the new alphabet was that there was no resources to print with the new alphabet in those publication houses.

During the six-year transition from Arabic to Latin alphabet, the Azerbaijani press did important activities on expanding and promoting the new alphabet. The newspapers and magazines, which propagated and conveyed the developments regarding the new alphabet carried out their work in various regions of Azerbaijan and among the more ignorant sections of the society. These newspapers and

magazines, which focused more on these topics, also included spelling, language, literature and other topics associated with the new alphabet. It created a desire for the new alphabet in public and increased the number of new alphabet supporters. These works, which started with the *Yeni Yol* newspaper, left behind the publications made with the old alphabet and then continued with newspapers such as *Yeni Fikir*, *Ishik Yol*, *Yeni Kend*, and the journals as *Maarif and Medeniyet*, *Mullah Nesreddin* and others. *Yeni Yol* talked about the activities regarding the new alphabet in Baku. These activities in the Caucasus were discussed in the newspapers as *Yeni Fikir and Ishik Yol*.

The issues of historical development process of Azerbaijani alphabet, which is not yet examined thoroughly, and the transition process from the Arabic alphabet to the Latin alphabet in Azerbaijani press are discussed in this study.

The Azerbaijani Turks, the first to accomplish the transition from the Arabic Alphabet to the Latin alphabet among all Muslim Turks, have pioneered in the Turkish world for the recognition of the Latin alphabet. The aim of this study is to make a close-up evaluation of the 1922-1929 period, and to shed light on the role of the Azerbaijani Press in this process that has only been examined in a general outline until today.

The main objectives of this study are to determine the alphabet problem in Azerbaijan up until 1922; to evaluate the transition process from the Arabic alphabet to the Latin alphabet based on the information obtained from the Azerbaijani press of that period and to investigate the activities of the Azerbaijani press during the transition process. Similarly, the transition process and the issue of a shared alphabet in Caucasia (the regions where Turks live) and in the Turkish world is studied. In the study, the magazines and newspapers that were published in Azerbaijan between 1922 and 1929 in general, and mainly the newspapers *Yeni Yol*, *Ishik Yol* and *Yeni Fikir* are taken as the main resources and scanned. These newspapers are evaluated with respect to their objectives, language characteristics, and activities.

The newspapers published in Tbilisi and Baku, namely *Yeni Fikir*, *Yeni Yol* and *Ishik Yol*, were known as important sources in the alphabet history of Azerbaijan due to their work in the dissemination and recognition of the new alphabet. These newspapers were accepted as valuable newspapers of the Azerbaijani press during the transition from the Arabic alphabet to the Latin alphabet.

The Azerbaijan and its press pioneered the Caucasus and Turkish world in the transition from the Arabic to the Latin alphabet.

The conclusion of the study may be summarized as, the Azerbaijani press within the transition process of the alphabet that had started at the end of the 19th century and accelerated at the beginning of the 20th century, within a turbulent place and period of political, social and cultural development had become a figure affected by this change, but also had been an effective and accelerating figure in the transition process.

